

LA GUIA DE LES MUNTANYES DE PRADES, EL MONTSANT I SERRA LA LLENA

Autor: **Xavier Ferré Trill**

Per a Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna, el Montsant, les muntanyes de Prades i la serra de la Llena foren estudiats per sotmetre els indrets a l'ull de l'excursionista, que havia de destacar-ne les «gràcies naturals»: els avencs muntanyencs i les carenes, i l'arqueologia, que en evocacions com la Cartoixa d'Escaladei «llur vista revolta l'esperit».

La cinglera del Montsant, des de la cartoixa d'Escaladei.

La història

Malgrat l'interès del Centre Excursionista de Catalunya a integrar aquesta obra en la seva col·lecció d'itineraris, suposava el començament d'una sèrie de treballs adreçats a «centrar a Reus l'activitat excursionista en les serres meridionals del Principat»¹. Aquesta guia fou sistematitzada —quant a prospeccions inicials— a partir del curs 1927-1928. La recerca, un cop enllestida, comptà amb un tiratge total de mil exemplars en les dues edicions consecutives del 1929 i del 1930², i tingué el suport econòmic definitiu de cara a la publicació de Domènec Freixas i, fonamentalment, de Ricard Ferrater Gili, que va admetre el fet d'esmerçar el deute que el Centre hi havia contret per la liquidació de l'Agrupació Excursionista. La iniciativa de dur endavant la publicació, segons Iglésies, correspongué a Santasusagna. L'obra fou revisada per capítols a punt de publicar a començaments del curs 1928-1929, alhora que els autors duïen a terme un primer programa de divulgació de l'exemplar als 163 centres excursionistes de Barcelona. La funció de divulgació de l'obra des de Reus per al conjunt del país fou duta a terme per Salvador Torrell, i a Barcelona es dué a càrrec de J. M. Prous i Vila (*La Publicitat*). Els autors també trameteren un volum dedicat a Batista i Roca, el qual, a més de fer una ressenya de l'obra per a la revista especialitzada *Excursionisme*, digué a Josep Iglésies que considerava que la nostra Guia «era de lo millor que s'ha publicat a Catalunya».

Pel que fa als preparatius de la recerca, Josep Iglésies fou qui originalment concebé la idea de la primera guia, després d'haver acabat la carrera tècnica a Barcelona i un cop retornat a la Riba. Aquest geògraf constata a Santasusagna orientacions a tenir-hi en compte. «Per planejar la guia n'hi ha prou en unes hores de pensar-hi, el llarg és realitzar els itineraris»³. Posteriorment, Iglésies escriu a Santasusagna:

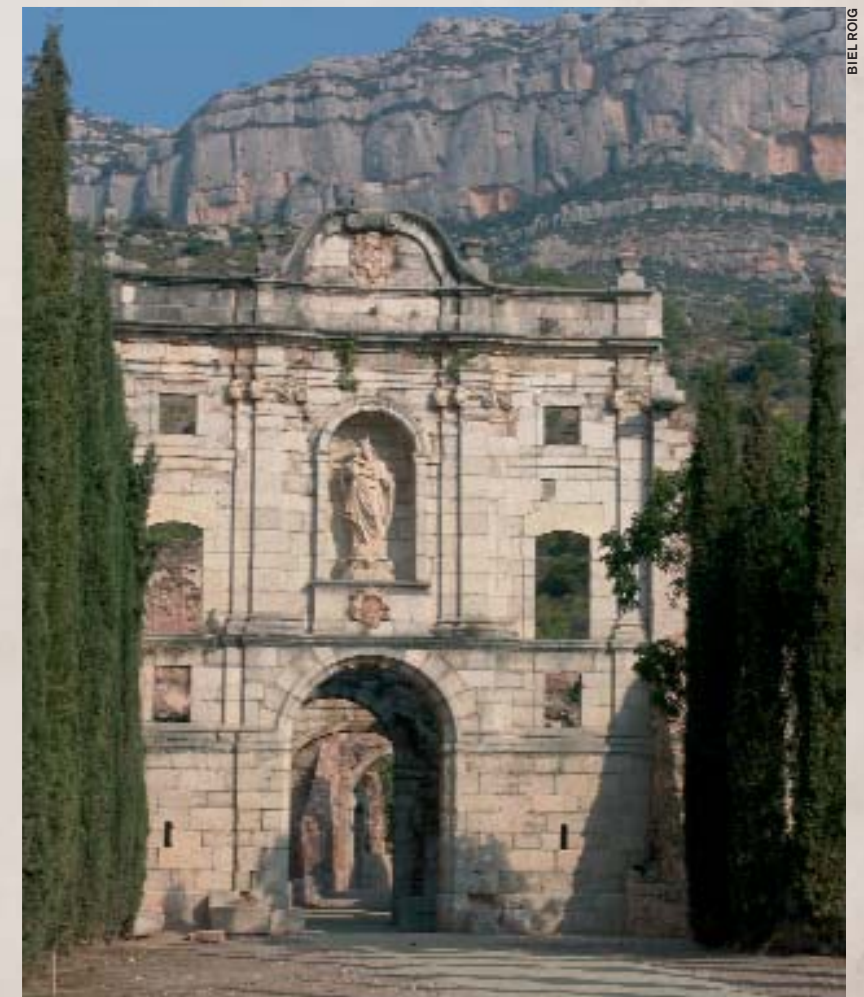
Agrairé que convoqueu [Josep] Boqué i [Josep] Borràs per divendres a les 8 al Centre. Com que únicament es tracta de senyalar dates per dur a cap excursions i per cercar manera de trobar guies que ens puguin servir, no cal que molesteu als altres companys. Tot cas si vos sembla, inviteu a [Enric] Sans. Naturalment, no havem de reunir-nos sinó parlar solsament⁴.

En la Junta de la Secció Excursionista, la planificació del pla de tasques comprèn la redacció de la guia i la realització de cursets «per crear o augmentar la cultura dels excursionistes»⁵. I en aquest marc és Josep Iglésies el qui assigna a Santasusagna la guia referent sobre l'estudi que cal fer d'Artur Osona (*guia itinerària dels llocs més pintoreschs de la serra situada al Noroest, Nort i Norest del Camp de Tarragona* [1900]). Al setembre del 1927, Iglésies dóna unes directrius a Santasusagna sobre com ha de ser la guia:

[...] cal redactar el volum de nou aprofitant la descripció del Sr. Ruiz [i Porta] i les de algun altre poble. Cal donar al nou volum una orientació absolutament diferent. No deuen tenir-se en compte els pobles, sinó

únicament els monuments arqueològics, el paisatge, el tipiquisme i la llum del Camp! Cal que el volum dongui uns itineraris turístics a base dels quals, sigui possible conèixer tot el digne d'ésser visitat de la comarca. És ridícul suposar que un turista ha de perdre el temps al camp de Tarragona, després de visitar la capital i Santes Creus, oferint-li uns quants poblets de mala mort. Cal dur-lo de totes maneres a Poblet, majorment quant amb un dia, anant amb auto, pot visitar una pila de coses. Un itinerari ha d'ésser forçosament Tarragona, Santes Creus, Poblet, Montblanch, Reus. Els altres han d'ésser una cosa per l'estil. A mida que l'itinerari aconduïx a un poble o a un monument, el text ha d'oferir a l'esguart àvit del turista, la corresponent descripció a fi que ell pugui comprovar com el monument és gòtic o romànic, com és un veritable monument, com el poble és pintoresc, com la vall és dantesca, etc., etc. Tot igual que els itineraris excursionistes⁶.

L'objectiu d'aquestes rutes era recuperar les comarques meridionals del Principat, que estan mig oblidades en els itineraris corrents del nostre excursionisme

Entrada a la cartoixa d'Escaladei.

L'objectiu —i la novetat— d'aquestes rutes era recuperar les comarques meridionals del Principat, que «estan mig oblidades en els itineraris corrents del nostre excursionisme» a causa d'una tendència d'anar a recórrer el nord del país. Aquesta polaritat excursionista explicava la manca de dades sobre la resta del territori. Amb tot, els autors partien dels referents d'Artur Osona (autor prioritari), Cèsar A. Torras i Juli Soler, malgrat que no haguessin «depassat les comarques Centrals de Catalunya»⁷. La guia fou

Extracte d'una carta de Josep Iglésies a Joaquim Santasusagna que correspon a la preparació de la segona edició de la guia. La carta està datada del 1930, i escrita amb paper de la fàbrica de teixits d'Ignasi Iglésias, de la Riba; hi diu: «Amic Santa: vos envio un resum de les notes de l'itinerari de Miramar-Sella. De pont damunt de la carretera de Montblanc a Prenafeta només si hi ha un. Es damunt del riu Anguera, que és el segon riu que venint de Montblanc es travessa.»

enllestida pràcticament en dos anys, i al gener del 1929 Iglésies començava a lliurar capítols del text com «El clima» o «L'evolució geològica». Quan l'obra era definitivament publicada, Santasusagna expressà:

[...] vaig experimentar una sensació de victòria que diria compartida per tots els que, poc o molt, havien fet possi-

ble l'aparició de l'obra. El llibre feia el seu goig i em semblà que pagava les penes i els treballs que havia costat⁸.

La recepció de l'obra fou exitosa. La minuciositat descriptiva del text fou destacada pels autors a causa que «les rutes [...] són amb freqüència una mica complicades i subdividides [...]». A més de la consideració de les conseqüències inicials dels avenços comunicatius, encara que les rutes principals no foren pensades a fer-se per carreteres: «[...] I a més a més, la construcció de carreteres o l'abandó d'uns conreus a les altures, comporta el fet que els bells camins de muntanya no siguin precisos o vagin perdent-se⁹.

Ara bé, la voluntat d'Iglésies i Santasusagna era donar un marge de llibertat interpretativa del territori a càrrec de l'excursionista, ja que «la interpretació de la naturalesa dóna un resultat completament personal i la intervenció d'altri més aviat destorba. Així, el que nosaltres diguéssim, no sempre s'avindria amb el resultat que, pel seu compte, tragués l'excursionista davant els llocs descrits¹⁰. El sentit de la guia era pensat no tan sols per recuperar indrets i toponímia que s'anava escolant en l'oblit per part dels terrassans, sinó també com a al·licient «perquè l'home de ciència i l'estudiós vinguin encuriosits a aquestes comarques, les que menys han merescut llur atenció¹¹. Amb tot, els autors eren conscients de la caducitat del text, car «totes les contrades estan subjectes a parcials modificacions per la mà de l'home». Finalment, la recerca tenia un cert caràcter de programa per a les dues guies posteriors que elaborarien ambdós autors, que pensaven que aquests estudis serien d'utilitat als científics socials i etnògrafs.

L'aportació de la guia no era estrictament descriptiva —amb cinquanta itineraris per recórrer des de Reus fins a la Torre de l'Espanyol—, sinó que introduïa l'excursionista en una síntesi històrica del recorregut des dels orígens fins a la contemporaneïtat, l'evolució (política) de l'organització territorial i l'estructura econòmica, emfasitzant les característiques de l'economia industrial. A més, cada població de referència era contextualitzada demogràficament, geogràfica, històrica i econòmica, amb el suport de fotografies il·lustratives dels principals paratges a càrrec d'excursionistes del conjunt del Camp com Francesc Blasi, Francesc Saperas o Manuel Quadra. El llibre incorporava la secció «El punt de vista de l'excursionista» adreçat a la valoració indicativa dels aspectes naturals i arquitectònics del conjunt del

recorregut. La finalitat era abastar un coneixement precís de la zona amb una optimització temporal:

Interessa a l'excursionista de trobar, en cada nucli de muntanyes, una ruta que, amb el mínim de temps, li permeti de seguir les millors bel·leses que aquell conté. Regularment, ningú no ha curat d'establir aquesta ruta, però la tenen moltes serres catalanes i així un itinerari hi ha esdevingut «clàssic¹².

Aquesta tasca de recerca descriptiva fou valorada per la resta d'entitats excursionistes, com va ser el Centre Excursionista de Catalunya. En efecte, en una ressenya de la guia per Francesc Blasi Vallespinosa es destacava precisament el buit que aquest treball cobria pel que fa al recorregut de la part meridional del Principat, «si fins ara l'excursionista no s'ha adonat de les comarques del Sud i de l'Oest de Catalunya, d'avui endavant té a les mans un poderós mitjà [...]». Però a més, aquesta obra aportava la funció «de la tasca perseverant de l'excursionisme comarcal», que «pot esdevenir gran i profitosa» a «l'obra de l'excursionisme català». I destacava que «la idiosincràsia dels seus autors és posar a l'abast de l'excursionista tots els tresors del nucli orogràfic de Prades—Montsant—Llena¹³.

En commemorar-se'n el vint-i-cinquè aniversari, i quan s'estava treballant en la tercera edició de l'obra, la valoració, ara de l'Associació Excursionista de Reus, seguia la tònica dels comentaris apuntats, però remarcava la funció pionera que tingué, «gracias a la cual se abrieron nuevas posibilidades al excursionismo local y, sobre todo, al excursionismo catalán», per donar a conèixer «las montañas en las que se concentra casi la totalidad de las actividades del excursionismo reusense [i obrir] a la juventud las puertas hasta entonces enigmáticas de “Les Muntanyes de Prades, el Montsant i Serra La Llena”». Aquesta funció precursora fou també reconeguda amb la inclusió de l'obra a la sèrie de «Mapes amb toponímia correcta» a la recerca de Ribas Virgili, *Mapes topogràfics moderns de Catalunya*. D'altra banda, el ressò d'aquesta publicació fou un senyal evident de la necessitat de continuar les guies per les Terres de l'Ebre i la comarca de l'Anoia.

La idea de reedició de la guia prové d'una ruta que Santasusagna va fer amb un jove excursionista [Adolf Batista Adell?] a Salou, malgrat que Josep Iglésies n'adduís el retard de la publicació a causes institucionals i personals. El jove excursionista al·ludit va demanar si Josep Iglésies no podria mai, acompanyar-lo a fer un recorregut, a la qual cosa Santasusagna respongué que si el geògraf no eixia a fer excursions no era pas per falta d'iniciativa. Aleshores el jove digué:

«—Així, doncs mai no podrà fer-se la nova edició de la guia de Prades.»

Aquesta afirmació féu reflexionar Santasusagna i exposà a Josep Iglésies una hipotètica planificació de la reedició de la *Guia* del 1929, tenint en compte les contingències de les despeses dels preparadors dels itineraris, de l'edició i de la difusió, comptant que Salvador Torrell i Eulàlia s'encarregava de la distri-

bució. Entre el 1947 i el 1948 la proposta fou debatuda internament entre els dos corresponsals¹⁴. El juny del 1947, Iglésies manifestava aquesta sensació:

[...] és evident que hi ha una absoluta necessitat de fer una nova edició de la Guia de Prades. A Barcelona, jo palpo aquesta necessitat, en cada conversa que tinc amb gent que exploten o serveixen l'excursionisme. La nova edició, a la llarga, si no la fem nosaltres, la faran uns altres. Els altres no la faran al nostre gust i, tal vegada, degut al cost material de les coses, sense la dignitat necessària. Val més que siguem nosaltres mateixos qui ens ho emprenguem¹⁵.

Uns anys més tard, l'opinió era idèntica:

[...] la necessitat de la nova edició és evident. Me n'he pogut convèncer darrerament si és que no n'estava. El meu únic exemplar va sempre en dansa. Quan no el té un, el té un altre, sobretot quan vénen un parell de festes. Hem [sic] fa l'efecte que havem aconseguit el propòsit de que les Muntanyes de Prades entrin en els itineraris habituals de l'excursionisme barceloní. [...] Caldria preguntar al Centre de Lectura si està disposat a fer una nova edició de la Guia de Prades. Primer preparar el terreny amb gestions particulars entre amics, explicant la necessitat de la reedició que tothom demana i la feina i les despeses que comporta el posar el text al dia. Després caldria cursar una carta, signada per tots dos, a fi que se'ns autoritzi per escrit, a disposar una nova edició. Els podríem oferir conservar el nom de l'entitat a la portada i ofrena d'un petit número d'exemplars [...]¹⁶.

L'autorització de la publicació per a la tercera edició fou concedida el curs 1948-1949 i oferta al Centre de Lectura, amb el convenciment, després de la

El sentit de la guia era pensat no tan sols per recuperar indrets i toponímia que s'anava escolant en l'oblit, sinó també com a al·licient perquè l'home de ciència i l'estudiós vinguin encuriosits a aquestes comarques

Joaquim Santasusagna revisant un itinerari.

Retrat de Josep Iglésies, fet per Alier Llorens l'any 1987, que és a la sala d'actes del Centre Excursionista de Catalunya.

La novetat d'aquesta nova edició era que representava una actualització de dades sobre epígrafs, una sistematització de la bibliografia actualitzada més significativa i un augment de rutes

más amplio al pasar a contener más del doble de los itinerarios descritos en las ediciones anteriores [...]»¹⁷.

L'intercanvi d'informació es duia a terme entre Santasusagna i Josep Iglésies, però sempre tenint en el geògraf el punt de referència bàsic. Al juny del 1957 la guia estava pràcticament enllestida i al juliol Ramon Amigó en lliuraria l'exemplar a Josep Iglésies perquè, al seu torn, el lliurés a Josep Serra i Pàmies, enllaç perquè la guia fos impresa a Gràfiques Martorell. El procés d'impressió, amb galerades incloses, s'allargaria fins a l'hivern del 1958. Entre l'abril i el juny del 1959, Ramon Amigó tenia completament corregit i revisat l'exemplar, amb la inclusió d'una fe d'errades; mentre que a l'agost del mateix any es decidia la divisió de l'obra unitària ens dos llibres i atorgar inicialment l'edició al grup Rafael Dalmau i Jover, que l'assumí. Al setembre del 1957, Santasusagna tramet a Iglésies –juntament amb una prova de la impressió de l'obra tramesa per Josep Serra Pàmies– «el document constitutiu de la “societat” editora de la guia», redactat per Josep Serra Pàmies¹⁸. Al març del 1960, l'Associació donava notícia de la impressió de la nova *Guia*, ateses les «necesidades de la nuevas promociones excursionistas catalanas, y especialmente de las de nuestras comarcas», comptant que l'edició anterior contribuï el·líctament a «desvelar el interés de los excursionistas por los bellos parajes de nuestras montañas vecinas». La venda inicial dels dos exemplars a la ciutat la diada de Sant Jordi fou de cent volums, cosa que representava un terç del total de l'edició. A Barcelona, fou l'obra més venuda respecte de les publicacions especialitzades en muntanyisme.

La novetat d'aquesta nova edició, refosa i ampliada¹⁹, raïa en un doble aspecte. El primer fet era que representava una actualització de dades sobre epígrafs, una sistematització –comentada– de la bibliografia actualitzada més significativa i un augment molt significatiu de rutes, ja que de les cinquanta de la primera es passà a les cent divuit de la tercera edició. D'altra banda, es prestà especial atenció a la intensificació de noves rutes que eixien de Reus a Gallicant, a Prades, la Mussara i Alcover. Els itineraris es constituïren a partir de nodes de població de referència a partir dels quals s'establirien noves rutes:

Indiquem, però, les connexions per si cal que siguin considerades o perquè serveixin a l'excursionista que resolgui plantejar una ruta, al servei del seu interès o de la seva curiositat, amb fragments que li són ofertes.

El segon aspecte innovador era la introducció dels apartats «Funció dispersiva» i «El treball i el tràfic». El primer epígraf –definit a partir dels criteris dels fluxos dels mercats regionals de Reus i Lleida– consistia a situar territorialment l'enclavament regional com a cruïlla –«frontera»– entre el Camp de Tarragona, la Conca de Barberà i el Priorat. Aquesta situació portava els autors a caracteritzar econòmicament les delimitacions territorials bo i reconèixer que la serra de la Llena era un obstacle a la connexió entre el Prelitoral i el Litoral, ja que

«s'oposa a l'expandiment de les influències econòmiques que provenen de la banda mediterrània i de les que, en sentit contrari, parteixen de la Catalunya interior». A més, aquesta delimitació també operava de limitació dialectal en separar el català oriental de l'occidental. Quant al segon epígraf esmentat, els autors hi contrasten l'activitat econòmica agrària amb el nou paisatge sorgit de la industrialització i dels corrents migratoris intercomarcals:

[...] El record d'aquells [d'activitat molinera i agrària vuicentista] dies contrasta amb la quietud que avui plana per aquestes muntanyes. [...] Les poblacions hi minven d'una manera alarmant i algunes tenen prop l'espectre de llur total desaparició [...]. El muntanyenc ha practicat la devastació dels boscos, tot llençant-se a l'explotació abusiva dels arbres amb l'afany dels beneficis immediats. Avui no és que el bosc hagi retrocedit, sinó que, en desaparèixer, ha deixat de ser l'auxiliar indispensable del muntanyenc. El seu arrassament ha fet obtenir el màxim de profit tot d'un cop i, amb els guanys a la mà, l'home d'aquestes serres ha abandonat la localitat on vivia i ha anat a establir-se de carboner, de cabrer o de taverner a Reus o a Valls. Els molins riberencs, amb llurs mitjans primitius de producció i l'exigüitat del cabal d'aigua que aprofitaven, no han pogut afrontar la competència de la moderna industrialització i avui es mostren en completa ruïna. En llur interior arrenen esbarzers i els camins que hi conduïxen són quiets²⁰.

Des de setmanaris d'informació general com *Destino*, la reedició dels itineraris fou valorada tenint en compte l'esforç científic i la funció de mestratge que tingué en els estudis posteriors del Camp de Tarragona i la vall del Gaià i la funció rellevant de Josep Iglésies, que significà una superació del dilettantisme, de la improvisació i de la gratuïtat de treballs semblants al reeditat. Calia remarcar-ne, al capdavant, «El sentido de la responsabilidad, siempre muy acusado en el excursionismo catalán», en la tradició de Bosch de la Trinxeria, Artur Osona, Cèsar-August Torras²¹. Eufemià Fort i Cogul, aleshores corresponsal de *La Vanguardia* al Baix Camp, destacava que els tres autors eren:

«tres adalides del excursionismo que conocen a fondo aquellos terrenos, que tan magistralmente son descritos en el libro, libro que difícilmente podrá ser superado por abarcar todo cuanto puede ser escrito de lugares tan bellos, conceptuados como verdaderas maravillas de la naturaleza y que su lectura, atrayente y sugestiva, lleva a la imaginación por sus parajes ásperos y abruptos, siendo para aquellos que los conocen un recuerdo vivo de la innegable grandeza de que están poseídos»²².

Les aportacions del conjunt d'itineraris fou el que possiblement dugué a una significativa acollida de l'obra per part de noves generacions d'excursionistes. *Les Muntanyes de Prades* foren un referent per a un modern excursionisme basat, com recordava Santasusagna, en el coneixement i la introspecció de la natura: l'excursionisme com a filosofia.

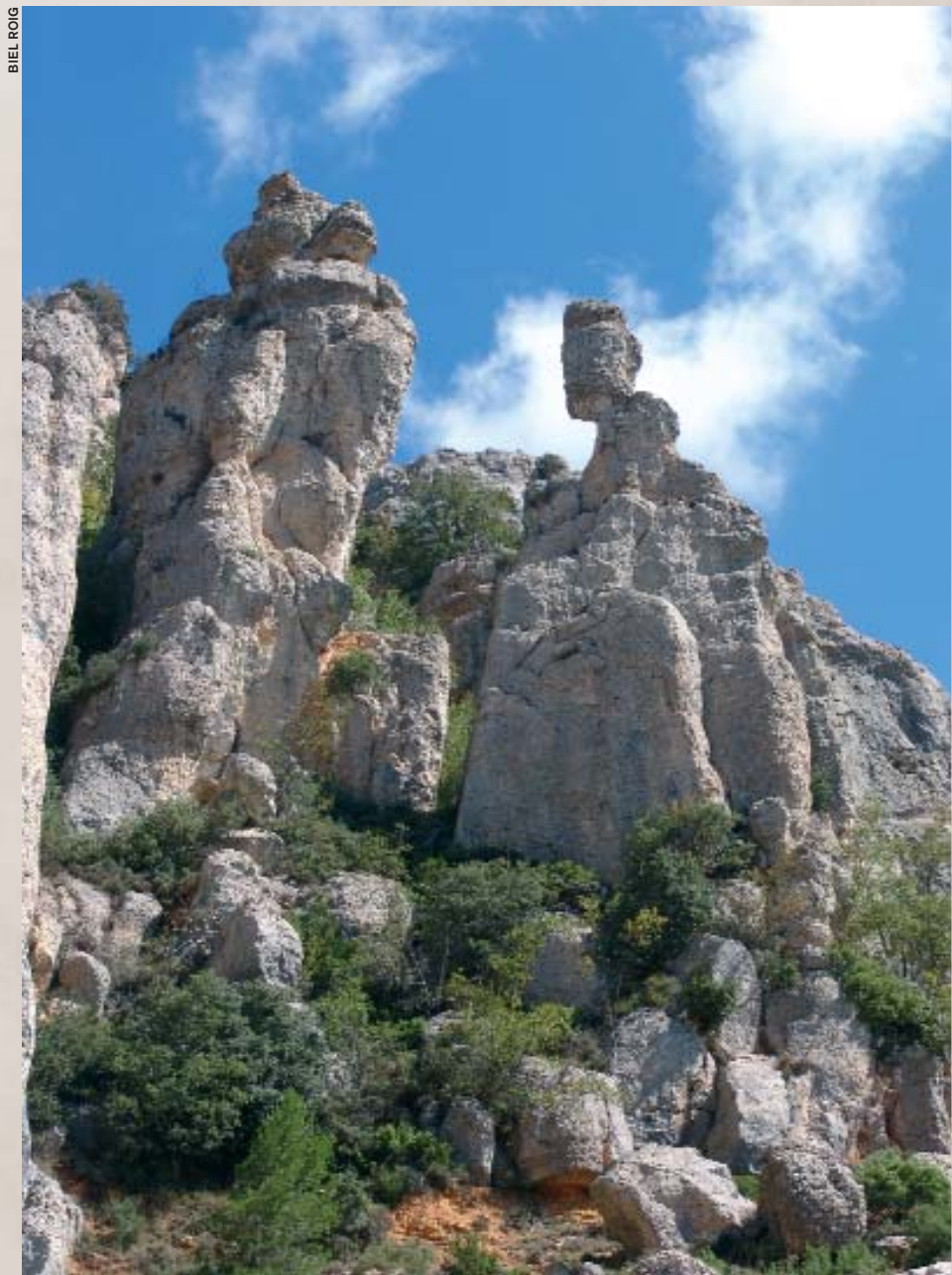
El Montsant

En la *Guia* la delimitació del Montsant resta ben descrita per un total de vint-i-dos itineraris, en què cada nucli habitat pot esdevenir un nou centre de recorregut –per exemple: d'Ulldemolins a Vimbodí, d'Ulldemolins a Margalef, d'Albarca a Cabassers. Es tracta, recollint la metodologia de l'obra, d'una descripció temporitzada per recorreguts i per una breu explicació introductòria de viles que s'hi troben, com per exemple la Pobla de Cérvoles o Albarca. D'aquest darrer vilatge, se'n diu:

El nom del vilatge significa 'l'estany' i sembla que s'emparenta amb el barranc del Pèlign, que neix vora l'ermida de la Mare de Déu, a la part alta del Montsant. És agregat de Cornudella. Té una església dedicada a Sant Vicenç, que aixeca un robust campanar quadrat [...]. La poca gent que Albarca serva avui [aleshores 20 habitants] viu de l'agricultura, però és de témer que aviat en desapareixerà i els camps esdevindran erms i les

Es tracta d'una descripció temporitzada per recorreguts i per una breu explicació introductòria de viles que s'hi troben

El Rei i la Reina, dues boniques agulles del Montsant.

La serralada del Montsant.

casos s'enderrocaran [...]. El llogarret comunica per camins amb Ulldemolins, Prades, Cornudella i Vilanova de Prades²³.

També mereix atenció el nucli d'Ulldemolins, el de Margalef i el de la Morera. De la primera agrupació, que aleshores tenia 837 habitants i era a 651 m d'altitud, se'n destaquen les dades següents:

[...] aquesta població degué ser sarraïna, puix que és esmentada en la informació feta per Alfons I sobre els termes de Siurana, en 1172. Formà part del comtat de Prades. Posseïa un castell, que el titular d'aquest comtat va fer reconstruir al segle xv [...]. Els habitants d'Ulldemolins viuen de l'agricultura i la collita de la qual més confien és la de les olives. Hi ha, per tant, dins la població, diverses premses d'oli²⁴.

Pel que fa a Margalef, la tònica descriptiva destaca que tenia 368 habitants, que era sobre el riu Montsant i que «Sembla que fou fundada a la Reconquesta; en 1200 Pere I va donar-la a l'Església de Tortosa i es manté eclesiàsticament dins el bisbat d'aquesta ciutat»²⁵. La Morera del Montsant, amb 215 habitants i a 743 m, «té un un gran terme municipal; agafa la capçada del Montsant i enllà i, quan li foren atribuïdes les dependències territorials d'Scala Dei, fins comprenia terres de serra la Llena. Té agregat el caseriu de la Cartoixa i dins el seu terme hi ha, a

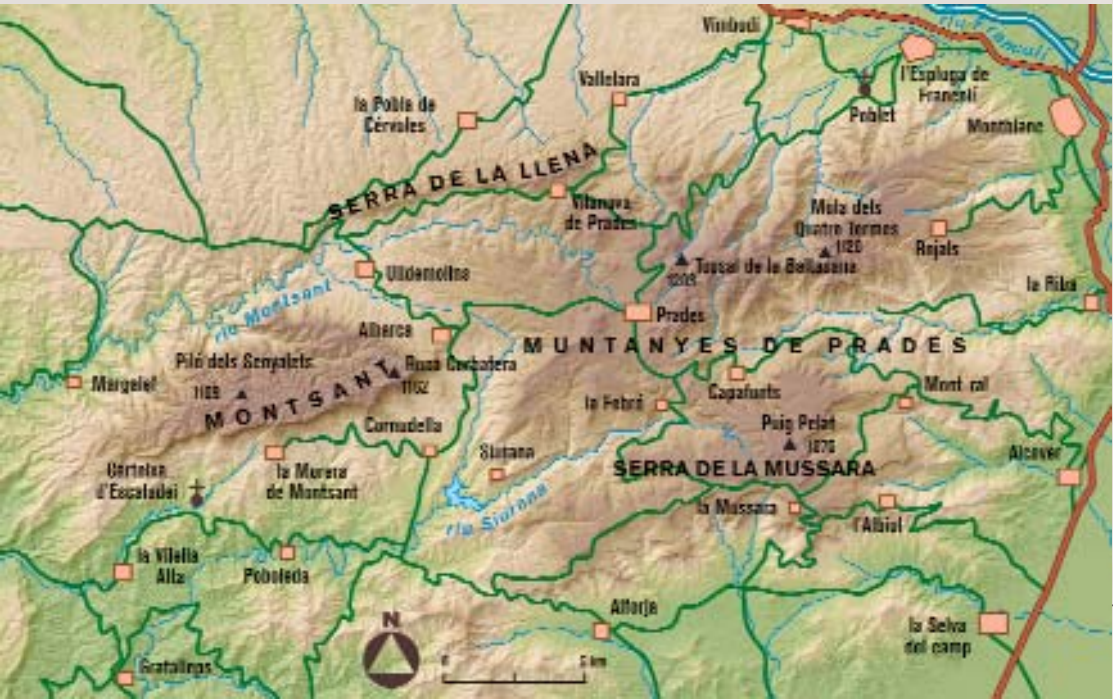
més, les ruïnes d'Scala Dei i l'edifici de l'ex-comunitat de Bonrepòs, avui mas de Sant Blai»²⁶.

La finalitat d'aquestes descripcions, amb afany de contextualitzar l'excursionista en la història i en l'economia del terror, tenen un valor de minuciosa descripció geològica: «Es travessa un colletó i es continua ascendint. S'és a la partida de les Perdigueres, i en el terreny predomina la llicorella triturada»²⁷.

I orogràfica, quan es descriu –en la ruta número 95: de Vimodí a Ulldemolins– la punta del Curull o la Tossa (1.023 m), el coll de l'Avellà (1.003 m) o el collet de les Canals de la Baga de l'Oliver. Però una de les descripcions de més vàlua és la de la Roca Corbatera o punta de la Serra Major, «punt culminant del Monsant» (1.166 m). Els autors en destaquen el radi d'amplitud des del qual s'albira Ulldemolins, la serra de la Llena, Vilanova de Prades, el Camp de Tarragona «per damunt del Coll d'Alforja», el Molló i els ports de Beseit.

També cal destacar les descripcions arquitectòniques i mitològiques fetes a redós de construccions religioses com l'ermita de Sant Bartomeu, situada a 520 m:

[...] un dels miracles que se'n refereixen succeí l'any 1160, quan la reina Sància, muller d'Alfons I, es trobava a Casp, a dos dits de la mort, a conseqüència d'un sobrepant. Fra Guerau anà vora el llit reial i les seves oracions guariren encontinent la greu malalta²⁸.

El conjunt dels itineraris és, doncs, semblant pel que fa a les característiques geohistòriques que s'hi recullen. És així, però, que un dels recorreguts únics de tota la demarcació és el número 107, que duu d'Escaladei a la Morera i Ulldemolins, de prop de set hores de durada: «[...] excursió per travessar el Montsant en una davallada fins al barranc del Pèlgs i una ascensió al portell del Peret, travessant indrets molt bells».

L'indret arquitectònic més rellevant és la Cartoixa, a 440 m d'altitud. Cal destacar-ne la descripció històrica, tot i que se'n recull la migradesa de l'estat de conservació del convent cartoixà, l'origen del qual data del 1153. I un dels enclavaments més

importants és el toll de l'Ou:

[...] Aquest lloc és bellíssim. L'aigua del barranc salva un seguit d'esgraonaments i es despenja en saltants de molt d'efecte [...]. El conglomerat, composició de la serralada, ajuda encara a donar una nota de més claredat a l'aigua que salta i s'entolla entre les roques²⁹.

El Montsant, les muntanyes de Prades i la serra de la Llena foren estudiats per sotmetre els indrets a l'ull de l'excursionista, que havia de destacar-ne –tal com es disposa en el marc introductori de la guia (vol. I)–, les «gràcies naturals»: els avenços muntanyencs i les carenes, i l'arqueologia, que en evocacions com la Cartoixa «llur vista revolta l'esperit».

Aquest lloc és bellíssim. L'aigua del barranc salva un seguit d'esgraonaments i es despenja en saltants de molt d'efecte

NOTES

- 1

SANTASUSAGNA, Joaquim. *Memòries d'un muntanyenc*. Reus: 1969, p. 113.
- 2

Lletra de Joaquim Santasusagna a Josep Iglésies (Reus, 14-VIII-1958).
- 3

Tarjeta postal de Josep Iglésies a Joaquim Santasusagna (La Riba, 28-IX-1926) [Carpeta «Josep Iglésies [1926]». Fons Joaquim Santasusagna].
- 4

Tarjeta postal de Josep Iglésies a Joaquim Santasusagna (La Riba, 17-II-1927) [«Carpeta Josep Iglésies [1927]». Fons Joaquim Santasusagna].
- 5

Junta Directiva de la SECL (Reus, 17-VI-1927), p. 99.
- 6

Carta de Josep Iglésies a Joaquim Santasusagna (setembre de 1927?).
- 7

IGLÉSIES, Josep; SANTASUSAGNA, Joaquim. *Les muntanyes de Prades, el Montsant i Serra La Llena*. Reus: Ricard Ferrater i Gili, editor, 1929, p. 5-6.
- 8

SANTASUSAGNA, Joaquim.
- 9

IGLÉSIES, Josep; SANTASUSAGNA, Joaquim. *Les Muntanyes de Prades...*, p. 7-8.
- 10

IGLÉSIES, Josep; SANTASUSAGNA, Joaquim. *Les Muntanyes de Prades...*, p. 8-9.
- 11

IGLÉSIES, Josep; SANTASUSAGNA, Joaquim. *Les Muntanyes de Prades...*, p. 11.
- 12

IGLÉSIES, Josep; SANTASUSAGNA, Joaquim. *Les Muntanyes de Prades...*, p. 81.
- 13

Les cites provenen de la ressenya de *Les Muntanyes de Prades* [...], de F[rancesc] BLASI [VALLESPINOSA], al *Bulletí Excursionista de Catalunya* 416 (gener 1930), p. 35-36.
- 14

SANTASUSAGNA, Joaquim. *Memòries d'un muntanyenc...*, p. 357-358.
- 15

Lletra de Josep Iglésies a Joaquim Santasusagna (Barcelona, 9-VI-1947).
- 16

Lletra de Josep Iglésies
- 17

a Joaquim Santasusagna (La Riba, 18-VIII-1948).
- 18

«Les Muntanyes de Prades, el Montsant i Serra La Llena», Associació Excursionista [...], octubre del 1956, p. 354.
- 19

Lletra de Joaquim Santasusagna a Josep Iglésies (Reus, 3-IX-1957). El contracte al qual fa referència Santasusagna fou acordat en reunió de l'Associació el dia 2-XI-1957 per veure qui seria el propietari de l'edició. Per dur a terme aquesta edició, se subscrigueren unes aportacions econòmiques assignades a: Josep Iglésies (15.000 ptes.), Joaquim Santasusagna, Ramon Amigó Anglés, Joan Amigó Domingo, Adolf Batista Espasa, Josep Blanchar Grau, Josep Calaf Genovès, Antoni Escolà Gibert, Jaume Freixinet Massip, Josep Fuster Ferrer, Remigi Gibert Miró, Josep Massó Vidal, Francesc Pàmies Mateu,
- 20

Ricard Prunera Sedó, Antoni Santromà Cases, Pere Totosaus Figueres i Juli Vernis Gavalà (5.000 ptes.).
- 21

[IGLÉSIES, Josep] «Pròleg per a la tercera edició» a IGLÉSIES, Josep; SANTASUSAGNA, Joaquim; AMIGÓ, Ramon. *Les Muntanyes de Prades, el Montsant i Serra La Llena*. Rafael Dalmau i Associació Excursionista de Reus, 1960 [p. I].
- 22

IGLÉSIES, Josep; SANTASUSAGNA, Joaquim; AMIGÓ, Ramon. *Les Muntanyes de Prades...*, p. 45.
- 23

L[LORENS] O[PISO], [Artur]. «Ver y guiar. Revalorización de un paisaje», *Destino* 1.214 (12-XI-1960), p. 22-23.
- 24

FORT [i] [CÒGUL], [Eufemià]. «Les Muntanyes de Prades, el Montsant i Serra La Llena», *La Vanguardia española* 29.379 (18-XI-1960), p. 16.
- 25

IGLÉSIES, Josep; SANTASUSAGNA, Joaquim; AMIGÓ, Ramon.
- 26

Les Muntanyes de Prades..., vol. II, p. 623.
- 27

IGLÉSIES, Josep; SANTASUSAGNA, Joaquim; AMIGÓ, Ramon. *Les Muntanyes de Prades...*, vol. II, p. 627.
- 28

IGLÉSIES, Josep; SANTASUSAGNA, Joaquim; AMIGÓ, Ramon. *Les Muntanyes de Prades...*, vol. II, p. 650.
- 29

IGLÉSIES, Josep; SANTASUSAGNA, Joaquim; AMIGÓ, Ramon. *Les Muntanyes de Prades...*, vol. II, p. 672.
- 30

IGLÉSIES, Josep; SANTASUSAGNA, Joaquim; AMIGÓ, Ramon. *Les Muntanyes de Prades...*, vol. II, p. 630.
- 31

IGLÉSIES, Josep; SANTASUSAGNA, Joaquim; AMIGÓ, Ramon. *Les Muntanyes de Prades...*, vol. II, p. 725.